

ilahiyat akademi

Sayı: 20, 2024, 263-285.

Issue: 20, 2024, 263-285.

Rüya Motiflerinin Tanrı Tasavvuru ile İlişisine 'Jungçu' Bir Çözümleme

A 'Jungian' Analysis of the Relationship between Dream Motifs and the Imagination of God

Büşranur Yüksel

Arş. Gör., Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi
Research Assistant, Amasya University, Faculty of Theology, Psychology of Religion
Amasya/Türkiye

yuksel-busranur@hotmail.com | ORCID: [0000-0003-0419-1732](https://orcid.org/0000-0003-0419-1732) | ROR ID: [00sbx0y13](https://ror.org/00sbx0y13)

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş Tarihi Date Received

31 Ocak 2024 31 January 2024

Kabul Tarihi Date Accepted

3 Ağustos 2024 3 August 2024

Yayın Tarihi Date Published

26 Aralık 2024 26 December 2024

İntihal Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımı ile taranmıştır. This article has been scanned with Turnitin software. No plagiarism detected.
İntihal tespit edilmemiştir.

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Büşranur Yüksel). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Büşranur Yüksel).

CC BY-NC 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır. Licensed under CC BY-NC 4.0 license.

Atıf/ Cite as

Yüksel, Büşranur. "Rüya Motiflerinin Tanrı Tasavvuru ile İlişisine 'Jungçu' Bir Çözümleme". *İlahiyat Akademi* 20 (Aralık 2024), 263-285. DOI: [10.52886/ilak.1429086](https://doi.org/10.52886/ilak.1429086)
Yüksel, Büşranur. "A 'Jungian' Analysis of the Relationship between Dream Motifs and the Imagination of God". *Theological Academia* 20 (December 2024), 263-285. DOI: [10.52886/ilak.1429086](https://doi.org/10.52886/ilak.1429086)

Öz

Birçok psikanalist, her toplumdaki en gizemli olaylar olan rüyalar ve Tanrı tasavvuru üzerinde çalışmıştır. Bunlardan en bilineni konuları bilimsel bir yöntem ve yaklaşımla açıklamaya çalışan Carl Gustav Jung'dur. Jung'a göre kişinin Tanrı'ya yönelik duygu ve düşüncelerini ifade eden Tanrı tasavvuru, belirli bir psikolojik durumun sembolik bir ifadesidir. Bu bakımdan olumsuz bir Tanrı tasavvurunun kişinin manevi durumuyla yakından ilişkili olduğunu düşünmektedir. Rüyaların Jungçu bakış açısıyla kişinin Tanrı tasavvuru ile rüya motifleri arasındaki ilişkinin ortaklığı üzerine kurulabileceğinin gözlemlenmesi, çalışmamızın konusunun bu çerçevede ele alınmasına olanak sağlamıştır. Bu çalışmada farklı Tanrı tasavvuruna sahip üniversite öğrencilerinde görülen rüyaların içeriği incelenmiş ve etkileri çeşitli sosyodemografik faktörlerle birlikte değerlendirilmiştir. Araştırmada nicel araştırma desenlerinden biri olan ilişkisel model ve anket tekniği kullanılmıştır. 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Türkiye'deki üniversitelerde öğrenim gören 273 katılımcıdan (%56,8: kadın, %43,2: erkek) oluşan bir grup üzerinde gerçekleştirilmiştir. Sonuçlara göre sadece Tanrı Tasavvurları Ölçeği'nin sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru alt boyutunda ortancanın üstünde yüksek düzeyde puan aldıkları, korku yönelimli Tanrı tasavvuru alt boyutunda ise ortalamanın oldukça altında puan aldıkları belirlenmiştir. Bu doğrultuda elde edilen sonuç katılımcıların Tanrı tasavvurlarına göre dağılımlarının farklılaştığı yönünde olup araştırmamızın katılımcılarının genel olarak olumlu bir Tanrı tasavvuruna sahip oldukları söylenebilir. Katılımcıların yaşamlarında en çok gördükleri rüya şeması ise tatminsizlik/doyumsuzluk şeması, en az gördükleri rüya şeması ise gerçek dışılık şemasıdır. Bu doğrultuda öğrencilerin paranoyak içeriğe sahip rüyaları çok az gördükleri; aç gözlülük ve tatminsizlik içerikli rüyaları ise sıklıkla gördükleri belirlenmiştir. Ortaya çıkan bu sonuç ile katılımcıların rüya motiflerinde dağılımlarının farklılık gösterdiği söylenebilir. Bununla birlikte sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru ile gerçek dışılık ve kötülük kuruntusu arasında istatistiki olarak anlamlı düzeyde korelasyon ilişkisi olduğu bulgulanmıştır. Sonuçlara göre sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru gerçek dışılık ve kötülük kuruntusu rüya şemaları ile ilişkilidir. Fakat sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru ile diğer rüya motifleri alt boyutları olan şişirilmiş kendilik ve tatminsizlik/doyumsuzluk arasında anlamlı düzeyde ilişki yoktur. Yine korku yönelimli Tanrı tasavvuru ile gerçek dışılık ve kötülük kuruntusu rüya şemaları arasında da anlamlı ve pozitif yönde ilişki olduğu saptanırken, şişirilmiş kendilik ve tatminsizlik/doyumsuzluk alt boyutu ile anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte gerçek dışılık ve kötülük kuruntusu rüya şemaları puanları yüksek olan kişilerin de korku yönelimli Tanrı tasavvuru puanlarının yüksek olduğu görülmüştür. Bu verilere bağlı olarak gerçek dışılık ve kötülük kuruntusu rüya şemaları puanları yüksek olan kişilerin, korku yönelimli Tanrı tasavvuru puanlarının da yüksek olduğunu, sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru puanlarının ise daha düşük olduğu söylenebilir. Elde edilen sonuçlardan yola çıkarak, korku odaklı bir Tanrı tasavvuruna sahip olan öğrencilerin sıklıkla ko'tu' olayların yaşandığı ru'yaları ve aşırı endişe ile korkuyu ifade eden paranoyak içeriğe sahip ru'yaları tecrübe ettikleri; sevgi du'zeyindeki artışla ise ters orantılı olarak azaldığı söylenebilir. Sonuç olarak kişinin dış dünyayı doğru algılayabilmesi, anlayabilmesi ve yaşadığı ruhsal ıstıraplarını çözümleyebilmesi için önceliğin iç dünyasının parçaları olan rüyalar ile Tanrı tasavvurunu anlamaktan geçmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Rüya, Jung, Tanrı Tasavvuru, Bilinçdışı, Sembol.

Abstract

Many psychoanalysts have explored the enigmatic phenomena of dreams and the concept of God across societies. One of the most well-known figures attempting to explain these subjects through a scientific lens is Carl Gustav Jung. According to Jung, the concept of God which is expressed in one's emotions and thoughts is a symbolic expression of a particular psychological state. In this regard, he believed that a negative concept of God is closely linked to one's spiritual condition. Observing the potential correlation between an individual's concept of God and the motifs in their dreams from a Jungian perspective has allowed our study to be framed within this context. In this study, the contents of dreams experienced by university students with different concepts of God were examined, along with the effects in conjunction with various socio-demographic factors. The relational model and survey technique, one of the quantitative research designs, were employed. The study was conducted on a group of 273 participants (56.8% female, 43.2% male) enrolled in universities in Turkey during the 2021-2022 academic year. The results revealed that participants scored significantly high only on the love-oriented sub-dimension of the God Image Scale, while scoring significantly low on the fear-oriented sub-dimension of the God Image Scale. Accordingly, it can be said that the participants of our study has a positive concept of God. The most frequently observed dream schema in participants' lives was found to be the dissatisfaction/discontent schema, while the least observed dream schema was the unreality schema. Additionally, a statistically significant correlation was found between the love-oriented concept of God and the schemas of unreality and evil fantasy. According to the results, the love-oriented concept of God influences the dream schemas of unreality and evil fantasy. However, there is no significant correlation between the love-oriented concept of God and other dream motifs such as inflated self and dissatisfaction/discontent. Similarly, while a significant and positive correlation was found between the fear-oriented concept of God and the dream schemas of unreality and evil fantasy, no significant relationship was found with the sub-dimensions of inflated self and dissatisfaction/discontent. Based on these findings, it can be said that individuals with high scores in dream schemas of unreality and evil fantasy also have high scores in fear-oriented concept of God, while scores in love-oriented concept of God are relatively lower. In conclusion, understanding dreams and the concept of God are crucial for an individual to perceive, comprehend, and resolve their spiritual distress, thereby enabling them to perceive the external world accurately.

Keywords: Psychology of Religion, Dream, Jung, Conception of God, Unconscious, Symbol.

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca, her toplumda en gizemli olaylardan olan rüyalar ve Tanrı tasavvuru konuları üzerine birçok psikanalist çalışmalarda bulunmuştur. Bu psikanalistlerden en bilineni ise konuları bilimsel bir yöntem ve yaklaşımla açıklamaya çalışan Carl Gustav Jung'tur. Rüyalara ve Tanrı tasavvuruna ilgisinin başlangıcı anne ve babasının ayrıldığı dönem olan 3-6 yaş çocukluk döneminin gecelerinde gizemli ve korkulu rüyalar yaşamasına¹ ve zamanının çoğunu Hıristiyan bir ilahiyatçı olan babası, altı dayısı ve iki amcası ile geçirmesine kadar uzanmaktadır.² Kişinin Tanrı'ya yönelik duygu ve düşüncelerini ifade eden Tanrı tasavvuru da Jung'a göre belirli bir psikolojik durumun sembolik ifadesidir. Bu açıdan olumsuz bir Tanrı tasavvurunun kişinin ruhsal durumuyla da yakından ilişkili olduğunu düşünmüştür. Bu doğrultuda Jung rüyaları bazı ruhsal rahatsızlıkların genel adı olan nevrozların birer yansıması olarak değerlendirmiştir. Bu sebeple Jungcu bir bakış açısıyla kişinin Tanrı tasavvuru ve rüya motifleri arasındaki ilişkinin ruhsal durum ortaklığı üzerine inşa edilebilir olduğu gözlemi çalışmamızın konusunun ele alınabilmesine olanak sağlamıştır.

Jung'u rüya konusu ve Tanrı tasavvuruyla ilgilenmeye sevk eden en önemli etken onun mitolojiye, farklı kültürlere ve dinlere ilgi duyması olup farklı kültür sahalarında araştırmalar yaparken de rüya ve Tanrı tasavvuru konusundaki bilgi ve pratikleri derlemiş, bunlardaki ortak benzerlikleri tespit etmeye çalışmıştır. Jung'un Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın iyi bilindiği dindar bir ailede yetişmesi, dinlerin Tanrı tasavvurlarından ve rüya öğretilerinden haberdar olmasını sağlamıştır. Dünyanın farklı köşelerinde incelemelerini sürdürürken geleneksel dinlerin Tanrı tasavvuruna ve rüyaya bakışını inceleme fırsatı bulmuş³ ancak mevcut konuyu İslam dini mensupları açısından incelemeye tabi tutmamıştır. Jung rüyaların ve Tanrı arketipinin bilinçaltına itilmiş daha çok libido kaynaklı istek ve arzuların uykuda maskelenmiş şekilde açığa çıkarak gerçek dışı yorumlanabileceği kötülük kuruntusu içerikli bir telafi mekanizması olabileceğini belirtmektedir ancak tek nedene indirgenemeyecek kadar da karmaşık bir yapıya sahip olduğunu savunmaktadır. Bu doğrultuda doğal olarak Jung Tanrı tasavvuru ve rüya konusunda farklı bir teori sunmaktadır.

Çalışmamızın önemli bir bölümünü teşkil eden Tanrı tasavvuruna dair ilk çalışmaların psikanalist Ana-Maria Rizzuto tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. O tasavvur-kavram ayrımının psişik yapıdaki Tanrı ögesine uygulanıp uygulanamayacağını tespit etmeyi amaçlamış⁴ ve 1979 yılında

¹ Carl G. Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, çev. İris Kantemir (İstanbul: Can Yayınları, 2009), 26.

² Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, 23.

³ Çetin Özer, "Jung Psikolojisinde Rüya", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (Haziran 2010), 253.

⁴ Anna-Marie Rizzuto, *Critique of the Contemporary Literature in the Scientific Study of Religion* (New York, 1970), 42.

yayımladığı *The Birth of The Living God* başlıklı çalışmasına kadar Tanrı imgesi ve Tanrı tasavvuru kavramlarını çok sık olarak birbirlerinin yerine kullanmıştır. O, çalışmasında Tanrı tasavvurunu, yaşamın farklı dönemlerinde (her ne kadar ilk çocukluk yılları daha belirleyici olsa da) oluşturulan anılar, hisler ve imgelerin bir araya gelmesiyle şekillenen psişik bir yapı şeklinde tanımlamaktadır.⁵ Rizzuto, Tanrı kavramının aksine bu yapının oluşumu ve şekillenmesinde, birincil zihinsel yapılar ve süreçlerin belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Bundan dolayıdır ki bu yapı, daha çok zihnin bilinç dışı bölümüne aittir. Bununla birlikte bireyin inandığı Tanrı'ya (psişik) gerçeklik hissini veren yani onu gerçek ve yaşayan bir varlık olarak duyumsatan bu tasavvurdur. Çalışmamızda da Jung özelinde ele aldığımız şekliyle Rizzuto, ilk çocukluk yıllarına ait tecrübelerin Tanrı kavramıyla ilişkili olan tüm bilinç ve bilinç dışı tasavvurlarda tekrar tekrar işlendiğini belirlemiştir.

Açıklamalar doğrultusunda sembol dili olarak rüya ile Tanrı tasavvurları üzerinden insanı ve psikolojik durumunu anlamak üzere yapılacak araştırmalarda konunun günümüzün araştırma metodlarıyla ele alınmasının da ilginç veriler sunacağı düşünülmektedir. Kişilerin psikolojik durumu araştırılırken başvurulan kaynakların büyük bir bölümünü psikologların eserleri oluşturmaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın teorik bölümü sembol dili olarak rüya kavramı, Jung'un rüya görüşleri, Tanrı tasavvuru kavramı, Jung'un Tanrı tasavvuru görüşleri başlıkları üzerinden yu"ru"tu"lmu"ş ve bu ilişki Jung'un *Modern Man in Search of Soul, The Archetypes and the Collective Unconscious, Rüyalar, Din ve Psikoloji, Anılar, Düşler, Düşünceler* ve *İnsan ve Sembolleri* adlı eserlerinden faydalanılarak ele alınmaya çalışılmıştır. Özellikle çalışmada psikoloji ve psikiyatri bilimlerinde ulaştığı önemli konum itibarıyla Jung'un bilgi birikiminden yararlanabilmek için yaşamı boyunca kaleme aldığı ve "kaderin bir isteği olarak" yazdığı *Anılar, Düşler, Düşünceler* eserine sıklıkla başvurulmuştur.⁶ Din psikolojisi alanındaki araştırmacılar için de bu eserdeki dinle ilgili görüşleri Jung'un bıraktığı bir vasiyetname işlevindedir. Bu eserlerin kullanımıyla amaçlanan, Jung'un hem rüya hem de Tanrı tasavvuru ile ilgili görüşlerini günümüzdeki insanların psikolojik durumlarını daha iyi anlayabilmeleri ve değerlendirebilmeleri adına kısaca aktarmaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde rüya motifleri ile Tanrı tasavvurları ilişkisi üzerine gerçekleştirdiğimiz nicel araştırma verileri de eklenerek bu ilişki Türkiye'deki üniversite öğrencileri özelinde incelenmiştir.

1. Sembol Dili Olarak Rüya ve Tarihçesi

Sembol; "başka bir tecrübe, duygu veya düşüncenin yerine geçen, onu temsil eden şey" şeklinde tanımlanmaktadır.⁷ Benliğimizin dışını yansıtan sembol Jung'a göre günlük hayatta aşına olunabilen ancak açık anlamının yanında bir yan anlama da

⁵ Anna-Marie Rizzuto, *The Birth of The Living God* (Chicago: The University of Chicago Press, 1979), 59.

⁶ Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, 10.

⁷ Erich Fromm, *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*, çev. Aydın Arıtan - Kaan H. Ökten (İstanbul: Arıtan Yayınları, 1997), 31.

sahip olan bir resim olarak tanımlar⁸ ve bilinmeyen veya bizden gizli bir şeyleri ima etmektedir. Sembol dili ise kişinin içindeki duyguları temsili olarak anlatabilme işlevini taşır. Genellikle geleneksel, rastlantısal ve evrensel olarak üç alt gruba ayrılan sembollerden kişiye ya da belirli toplumlara özgü olanlara geleneksel; yalnızca onun anlamını bilenlerin anlayabileceklerine rastlantısal ve kişinin bedeninin, duygularının ve ruhunun özellikleriyle ilgili olup esasen insanlığın geliştirdiği tek ortak dil olanlara evrensel semboller denilmektedir.⁹ Tarih boyunca da her zaman sembol dili anlatılarının başında rüyalar gelmektedir. Tıbbi psikolojinin pek çok bilmecesi arasında bir problem çocuk olarak görülen rüya¹⁰ sözlük anlamı itibarıyla da uykuda görülen şey anlamına gelmektedir. Rüyaların özellikleri ile ilgili birçok farklı görüş mevcut iken “bir anlama sahip olmaları” noktasında ise fikir birliği mevcuttur. Fromm’a göre rüya uykudayken bedenimizi terk eden ruhumuzun gerçek yaşantısının, en derin ve en yüce güçlerimiz ile yeteneklerimizin bir yansıması olup Tanrı tarafından insana iletilen duygulardır.¹¹ Fizyolojik açıdan da ele alınan rüyaların hızlı göz hareketleri ile beyin dalgalarında etkinliğin artmasıyla yaklaşık doksan dakikada bir ortaya çıkan REM uykusu olarak adlandırılan dönemde görüldüğü bilinmektedir. Bu sürecin uzunluğu birkaç saniyeden otuz dakikaya kadar sürmektedir.¹² Bu açıdan rüya; REM uykusu esnasında gözlenen öykümsü imajlar, hisler ve algılar dizisi olarak da tanımlanabilir. Bir başka ifadeyle bilinçaltının uyku sırasındaki sembolik dışa vurumlarıdır. Ruhsal açıdan ise uyku, uyanırken yaşanmayan bir özgürlük imparatorluğudur.¹³ Bu imparatorlukta kişinin odak noktası kendisi ve kendisi olmandır. Uyumak ve uyanıklık var olmanın iki kutup noktasıdır. Bilinçli varoluşumuz olan uyanıklıkta önemli olan hareket etmek iken bilinçaltı bir varoluş olan uykuda önemli olan kendimizi tanımaktır.¹⁴

Tarihsel açıdan rüya üzerine çalışmaların ve psikolojik yaklaşımların son iki asırdır bir fenomen olarak ele alınmaya başlanması¹⁵ ve özellikle rüya merkezli psikanaliz ekolü ile zirve noktasına erişmesiyle ilk olarak Antik Yunanların dağınık ve asistemik bir biçimde ele aldıkları, oluşumuna natüralist ve akılcı açıklamalar getirmeye çalıştıkları, Tanrıların gönderdiği ilahi mesajları taşıdıklarına, geleceği tahmin etmede birer haber kaynağı olduklarına ve ölümlerle iletişim kurmanın bir aracı olduklarına inandıkları bilinmektedir.¹⁶ Tarihsel örnekten de anlaşılacağı üzere farklı din ve kültürlere sahip olsalar da hemen hemen her toplumda insanlığın ilgi

⁸ Carl G. Jung, *Rüyalar*, çev. Aylin Kayapalı (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2020), 65.

⁹ Fromm, *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*, 38.

¹⁰ Jung, *Rüyalar*, 83.

¹¹ Fromm, *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*, 49.

¹² Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009), 622.

¹³ Fromm, *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*, 54.

¹⁴ Fromm, *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*, 55-56.

¹⁵ Nerys Dee, *Rüyaları Anlamak*, çev. Nilüfer Kavalalı (İstanbul: İlhan Yayınevi, 1997), 47.

¹⁶ Christina S. Papachristou, “Aristotle’s Theory of ‘Sleep and Dreams’ in the Light of Modern and Contemporary Experimental Research”, *Electronic Journal for Philosophy, University of Economics Prague* 21/1 (Haziran 2014), 4.

duyduğu konulardan biri olarak rüyaların önemi görülmektedir. Tüm bu çerçevede birçok dönemde çeşitli yaklaşımlar ile toplumun bir parçası olmayı sürdüren rüyanın kişinin ruhsal durumu ve Tanrı ile ilişkisinin ortaya koyulması bakımından Jung önemli bir eşik olarak görülmektedir.

2. Jung'un Rüya Görüşleri

Rüya olgusunu anlamak ve açıklamak için çalışan psikanalistlerin en önemlilerinden biri olarak bilinen Jung'un yaşadığı dönemde ruhsal rahatsızlıkların kökeni üzerine çalışmalarda rüyalardan sıklıkla yararlandığı bilinmektedir. Çocukluk yılları gizemli ve korku uyandıran rüyalar ile geçmiş, bu rüyalar yaşamının diğer evrelerindeki yaşantılarını doğrudan etkilemiş ve hastaların rüyalarından hareketle tedavi edilmesini bir yöntem olarak benimsemiş olan Jung'un da rüyalarla ilgilenmesi oldukça doğal karşılanmaktadır. Nitekim kendisi, döneminde birçok psikanalist ile "rüya" üzerine çeşitli çalışmalarda bulunmuştur. Ancak rüyalar üzerine çalışmalarıyla ve tedavi yöntemiyle tanınan Freud onun yaşamında farklı bir etkiye sahiptir. 1906 yılından 1914'e kadar Jung ve Freud yol arkadaşlığı yapmış, aralarındaki ortaklığın sona ermesine yol açan ilk anlaşmazlık ise bir rüya analizi konusunda başlamıştır. Freud'un rüyalar konusunda Jung'a dogmatik/katı gelmeye başlaması ve rüyaların sadece birer telafi mekanizması olduğu şeklindeki indirgemeci yaklaşımı Jung'un ondan uzaklaşmasına yol açmıştır.¹⁷ Nitekim Jung rüya başat olmak üzere insan davranışlarının indirgemeci bir yaklaşımla anlaşılamayacak kadar karmaşık bir yapıya sahip olduğunu savunmaktadır. Bu farklılaşma süreci onun yeni bir teori sunmasını gerektirmiş, bu doğrultuda literatüre kolektif bilinç dışı ve arketip kavramları ile analitik psikolojiyi kazandırmıştır.¹⁸ Jung literatüre kazandırdığı bu kavramların ispatında ise yine rüyalara başvurmuştur.

Zihnin doğrudan ifadeleri olarak insanlığın unuttuğu bir sembol ve metafor dili olarak tanımladığı rüyaların ilham verici unsurlara sahip olduğunu dile getiren Jung onları ruhsal ıstıraplarla ilişkisi çerçevesinde ele almıştır.¹⁹ Ona göre insan anlayışının sınırlarının ötesinde sayısız şey bulunduğundan, tanımlayamadığımız ya da tam kavrayamadığımız kavramları temsil etmek üzere su-rekli olarak kullandığımız semboller son derece önemli bir psikolojik gerçeğin yalnızca bir yansımasıdır.²⁰ Örneğin; ruhsal baskı altında bulunan bir kişi bacaklarındaki garip bir felçten yakınma, bir diğeri sevimsiz bir olayı sindiremediğinden yediklerini kusabilme davranışı gösterebilir. Bu tür psişik tepkiler, ağır gelen bilinç dışı sorunlarını savurmaya yarayan anlatım yollarından yalnızca biridir. Rüyalarımızda

¹⁷ Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, 30.

¹⁸ Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, 30-31.

¹⁹ Jung, *Rüyalar*, 50.

²⁰ Carl G. Jung, *İnsan ve Sembolleri*, çev. A. Nahit Babaoğlu (İstanbul: Okyanus Yayınları, 2009), 21.

ise bunlar kendilerini daha sık gösterirler.²¹ Bununla birlikte o bazı rüyaların nevrozun içeriği hakkında bilgi veren en önemli kaynaklardan biri olduğunu düşünmektedir. Jung bu kaynağa birçok ru'yada ilkel varsayımlara, mit ve dinsel to'renlere benzeyen çağrışımlara dayandırarak ve Freud'dan esinlenerek "arkaik kalıntılar" adını vermiştir. Bu kalıntılar, insan ruhunda tarihsel gelişmeye direnerek yaşamda kalabilmiş ruhsal unsurlardır.²² Jung bu noktada nevrozun da doğuş hikayesini kendi tecrübesinden örneklendirme ile şöyle anlatmaktadır:

Babamın bir yakınımıza benim sara hastalığına yakalandığımı ve çalışamayacak durumda olursam ne yapacağını bilemediğinden dert yandığını duyduktan sonra yıldırım çarpmışa döndüm. Gerçek başıma bir balyoz gibi indi. Ansızın, 'demek ki çalışmam gerekiyor' diye düşündüm. O anda aklı başında bir çocuğa dönüşmüştüm. Sessizce oradan uzaklaşıp babamın kütüphanesine gittim, istekle çalışmaya koyuldum. On dakika geçmeden çok şiddetli bir nöbete yakalandım. Neredeyse sandalyeden düşüyordum ama birkaç dakika sonra kendimi daha iyi hissetmeye başlayınca çalışmamı sürdürdüm. Kendi kendime 'bayılmayacağım işte' diyor, çalışmamı sürdürüyordum. İkinci bir nöbet bu kez on beş dakika sonra geldi. O da birincisi gibi kısa sürede geçti. 'Şimdi direnmelisin' dedim kendi kendime. Yarım saat sonra bir nöbet daha geldi. İnatla çalışmayı sürdürüyordum. Bir saat kadar çalıştıktan sonra nöbetlerin üstesinden geldiğimi sezinledim ve birdenbire kendimi son birkaç aydır hissetmediğim kadar iyi hissettim. Nöbetler de bir daha gelmedi. Birkaç hafta sonra okula geri döndüm. Orada bile bir daha nöbet gelmedi. Galiba numara yapmanın sonu gelmişti. Nevrozun ne olduğunu da böyle öğrendim. Nevrozun ne olduğunu öğrenmeye başlayınca bu utanç verici numaraları benim planladığım ortaya çıkmıştı.²³

Bu anlatıdan yola çıkılarak nevrozun belirtisinin tıpkı Jung'un okuldaki başarısız yaşamından dolayı okula gitmemek için sara nöbetleri geçirmesiyle bir bitkinin görünen yüzü olan filizler arasında bir benzetme kurabiliriz. Nasıl ki yer altında kalan kök ve yer üstündeki gövde bitkinin esasını oluşturuyorsa aynı şekilde Jung'un okuldaki başarısızlığının kökü de nevrozu temsil etmektedir. Bununla birlikte Jung'a göre psişenin geceye ait kısmını temsil eden ru'yalar da ruhun yer altı faaliyetlerinin aynasıdır.²⁴ Bir başka ifadeyle rüya bilinç dışının dile gelişi olarak gizli iç dünyamız hakkında bilgi verme işlevi ve insanın günlük davranışlarında ortaya çıkan nevrotik semptomlar ile birlikte ele alınabilir.²⁵

Jung'a göre kişinin psikolojik durumuyla uyum içinde olan rüyalar insanların ruhsal dünyadaki dengesizlikleri telafi etmesi ve kişiye geleceğe dönük imgeler sağlaması bakımından iki temel işlev göstermektedir.²⁶ Jung, özellikle denge işleviyle

²¹ Jung, *İnsan ve Sembolleri*, 25-26.

²² Jung, *İnsan ve Sembolleri*, 47.

²³ Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, 42.

²⁴ Jung, *Rüyalar*, 112.

²⁵ Jung, *Rüyalar*, 117.

²⁶ Jung, *Rüyalar*, 11.

rüya gören kişinin modern döneme ait olsa dahi ilkel halklardaki antropologların "misonizm" (yeni olana karşı derin bir korku) adı verdikleri bir tutumun aynısını rüyalarında gördüklerine yönelik anlamsızlık tepkisiyle geçiştirdiği; rüyalarındaki yeni olanların şokundan korunmak için ruhsal bariyerler koyduğu ve ruhsal durumuyla ilgili bir olumsuzluğu kabul etmenin kendisini zorlayacağını hissederek tepkisiz kaldığını belirtmektedir.²⁷ Jung'un bu açılımından anlaşılacağı üzere ruhsal durum insanın psişik geçmişinin bir sonucudur ve her insanın geçmişinde psişik çağrışımları belirleyen farklı değer unsurları vardır.²⁸ Rüyanın her yorumu da rüyanın bazı içeriklerinin psikolojik bir açıklaması sayılır²⁹ ancak bilinçli deneyimlerin koşullarında hiçbir anlam da taşımazlar. Bu yüzden insan bunlara ya hiç aldırmamak ya da bunların kendisini şaşırttığını itiraf etmek zorunda kalır. Çünkü son derece alelade olan nesnelere ve fikirler, bir rüyada bazen öylesine büyük bir anlam kazanırlar ki, rüyamızda kapalı bir kapıdan ya da geçip giden bir trenden başka bir şey görmediğimiz halde çok rahatsız uyanabiliriz.³⁰ Bunlar sürekli tekrar eden rüyalar da olabilirler ki insanın bu rüyaların "kesin bir anlamı olması gerektiğine" inandırırılar.³¹ Bu rüyaların anlamını doğrudan elde etmek için geçmişe dönmek ve rüyalarda ortaya çıkan belirli motiflerden yola çıkarak daha önceki deneyimleri yeniden kurgulamak gerekir.³² Bu motifler "arzu ve isteklerin yanında korkuları, ruhsal durumu, felsefi ifadeleri, illüzyonları, vahşi fantezileri, hatıraları, geleceğe do-nu-k planları, irrasyonel tecrübeleri, telepatik vizyonları, kehanetleri ve ilahi mesajları" içerebilir.³³

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Jung rüyalara oldukça geniş bir perspektiften bakmaktadır. Rüyaya yaklaşımını içeren bu ifadelerle birlikte o, rüyaların fonksiyonlarından biri olan dengeleyiciliğin; insanın ruhsal yapısındaki zıtlıklardan oluşan bir dengenin var olması gerektiğine işaret eder. Bilinç ve bilinç dışı arasındaki denge bozulduğunda rüyalar kanalıyla yaşadığı ruhsal dengesizlik kişiye hissettirilmekte ve rüyalar denge fonksiyonuna bağlı olarak ruhsal hayatımızı restore edebilmektedir. Jung'a göre rüyaların dengeleyicilik işlevinin yanı sıra ödünleyici fonksiyonu da bulunur. Bu doğrultuda insanın bastırılmış duygularının rüyada açığa çıkıp ödünleyici rol oynayabildiklerini belirtir.³⁴

Son olarak Jung rüyanın dini bir yönü olduğunu da vurgulamaktadır. O gerçekleştirmiş olduğu seyahatler sayesinde çeşitli yerel dinlerde rüyanın önemini gözlemlemiş ve din ile rüya ilişkisine dair yorumlamalarında Yahudi geleneğinden

²⁷ Jung, *İnsan ve Sembolleri*, 31.

²⁸ Jung, *Rüyalar*, 12.

²⁹ Jung, *Rüyalar*, 85.

³⁰ Jung, *İnsan ve Sembolleri*, 40.

³¹ Jung, *Rüyalar*, 86.

³² Jung, *Rüyalar*, 86.

³³ Carl G. Jung, *Modern Man in Search of Soul* (San Diego: Horcourt Brace and World, 1933), 11.

³⁴ Jung, *Modern Man in Search of Soul*, 11.

oldukça etkilenmiştir.³⁵ Kendisi Talmud'un rüyaya getirdiği açıklamaları referans olarak almakta ve bu eserdeki "Yorumlanmamış ru'ya, okunmamış bir mektup gibidir." benzetmesini prensip olarak kabul etmektedir.³⁶ Ayrıca Hıristiyan bir çevrede yetişmiş olan Jung, ru'yaların ruhsal ihtiyaçlardan kaynaklandığını ileri süren Hıristiyan teolojisinden de yakinen etkilenmiştir.

3. Tanrı Tasavvuru

Kelime anlamı itibarıyla tasavvur, "Ruhsal güçler veya duyuşsal uyarılarla zihinde önceden oluşan herhangi bir nesnenin, olayın, fiilin ya da bir kavramın istekli olarak yeniden özel bir biçimde şekillenmesi, canlanması, anlam kazanması veya hatırlanmasıdır."³⁷ Hayta, tanrı tasavvurunu açıklarken tanrının öznel bir süreç olarak değerlendirildiğini ve kişisel tecrübeye dayalı olarak toplumsal bir bağlamda şekillendiğini belirtmektedir. Tanrı tasavvurunu kişilerin edinmiş oldukları bilgi ve yaşantılara,³⁸ yetiştirme ve düşünüş tarzlarına ve bağlı oldukları dinin inanç esaslarına göre Tanrı'yı zihinde canlandırmaları, biçimlendirmeleri ve anlamlandırmaları olarak tanımlamaktadır. Duygusal yönü ağır basan Tanrı tasavvurunun insanın sembolize etme kapasitesi sayesinde, Tanrı ile bir araya getirilmiş olan kişinin hayatından alınmış yaşantısal düzeylerin tümüne atıfta bulunduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte insanda Tanrı tasavvurunun nasıl oluştuğu konusunda ise çocukluk dönemi Tanrı tasavvurunun oluşumunun çocuğun babası ile ilişki niteliğinin uzantısı olduğu düşünülen kutsal baba ilişkisine dayandırılması bir dönemin hâkim görüşüne atıf yapmaktadır.

Açıklanan kuramlar çerçevesinde Tanrı tasavvurunun çocukluk döneminde anne-baba ve yakın çevre tarafından rol-model alma (taklit) yoluyla geliştiği bilinirken yetişkinlik döneminde ise bu durum daha kompleks bir hâl almaktadır. Yetişkinin hayatındaki bazı olaylar bu tasavvurun gelişmesine etki edebileceği gibi Tanrı hakkındaki öğretiler hatta dini otoriteler gibi temsili şahıslar Tanrı tasavvurunun gelişimine yon verebilmektedir.³⁹ Kişinin Tanrı'ya yönelik duygu ve düşüncelerinin korkutucu, affetmeyen ve cezalandırıcı olarak kümelenmesi ve Tanrı'nın sıfatları ile fiilleri nedeni ile Tanrı'dan çekinmesi korku yönelimli Tanrı tasavvuru;⁴⁰ hoşgörülü, seven, koruyan ve merhametli gibi olumlu nitelikleri ile

³⁵ Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, 56.

³⁶ Carl G. Jung, *Din ve Psikoloji*, çev. Cengiz Şişman (İstanbul: İnsan Yayınları, 1997), 40.

³⁷ Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi* (Ankara: Boğaziçi Yayınları, 1983), 159.

³⁸ Akif Hayta, *Bağlanma Kuramı ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 113-114.

³⁹ A. M. Thackeray, *Children's Relational Perceptions of God* (Tallahassee: The Florida State University, Doktora Tezi, 2000), 43.

⁴⁰ Derya Gülfil, "Ateistlerde Olumsuz Tanrı Algısının Psiko-Sosyal Açından Değerlendirilmesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2019), 1294.

kümelenmesi ise sevgi yönelimli bir Tanrı tasavvurunu göstermektedir.⁴¹ Kişilerde her iki Tanrı tasavvuru da bulunabilir ancak korku ya da sevgi duygularından hangisinin daha baskın olduğu kişinin içsel yaşantıları ve ruhsal durumu ile ilişkili olduğundan önem taşımaktadır.

4. Jung'un Tanrı Tasavvuru Görüşleri

Psikanalizin önemli temsilcilerinden biri olan ve kendilik (self) ile bütünlüğün kolektif bir sembolü olan bilinçdışı bir arketip olarak Tanrı tasavvuru (Imago Dei) kavramını kullanan Jung⁴², henüz çocukluk dönemi olan 7-8 yaşlarından beri varlığın gizeminden etkilenmiş ve Hıristiyan bir ilahiyatçı olan babası vasıtasıyla birçok dini konu ile ilgilenmiştir. Henüz 11 yaşında iken Hıristiyanlıktaki Tanrı tasavvuruna merak salmış ve kavrama noktasında güçlü fikirler yaşamıştır. Bu ilgi sebebiyle babasıyla gerçekleştirdiği ilmi derslerinden sonra özlediği ders konusu olan Tanrı tasavvuruna sıra geldiğinde babasının ilgisiz cevabının dine bakışında farklılaşmaya sebep olduğunu ancak kendisini konudan da uzaklaştırmadığını aktarmaktadır.⁴³ Karşı karşıya kaldığı dinsel bir sorunun açıklaması yapılmasa da Jung'un hayatında Hıristiyan gelenekteki Tanrı tasavvuru güncelliğini hiçbir zaman yitirmemiş ve yaşamının sonuna dek onu izlemiştir. Bu ilgi geleneksel Hıristiyanlığın Tanrı'nın niteliklerine yaklaşımındaki farklılıktan dolayı dışta bırakılmasına ve Jung'un⁴⁴ bu ötekileştirilmeyi "Orta çağda olsaydık beni yakarlardı." şeklinde ifade etmesine dahi yol açmıştır.

"Tüm düşüncelerim güneşin çevresinde dolaşan gezegenler gibi Tanrı'yı merkez alıyor. Bu çekim gücünü yadsırsam en büyük günahı işlemiş olurum" diyerek yaşamında Tanrı'nın merkezîyetini açıkça belirten Jung⁴⁵ Onu açıklarken arketip kavramından yararlanır. Jung'a⁴⁶ göre Tanrı arketipi kolektif bilinç dışından bilince ulaşarak kendini kabul ettirmekte ve insanın davranışlarına yön vermektedir. Kolektif bilinç dışını ise "daha önceki nesillerin birikimli deneyimlerini kapsayan, tüm insanlarda ortak ve bilinç dışı mitolojik karakterli içeriklerin, bir başka deyişle arketiplerin bulunduğu, bilinçdışının kişisel olamayan bölgesi" olarak tanımlar. Jung, Tanrı tasavvurunu ifade etmek üzere "imago dei" terimini kullanmaktadır. Imago, tasavvur kelimesinin Latince karşılığıdır. Bu kavram psikolojide, kalıcı psişik izleri çocukları hayatları boyunca etkileyen ebeveynin içselleştirilmesini açıklamak üzere ortaya çıkmıştır. Kolektif bilinç dışındaki Tanrı tasavvuru da kendisini birtakım semboller ile bilinç alanına ulaştırmaktadır. Jung bu noktada Tanrı'yı iyilik ve

⁴¹ Özlem Güler, "Tanrı Tasavvurları Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *AÜİFD* 48/1 (Nisan 2007), 125.

⁴² Ali Ulvi Mehmedoğlu, "Carl Gustav Jung'un Tanrı Anlayışı", *Toplum Bilimleri Dergisi* 7/14 (Temmuz 2013), 15.

⁴³ Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, 12.

⁴⁴ Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, 12.

⁴⁵ Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, 12.

⁴⁶ Jung, *Din ve Psikoloji*, 55.

kötülük sembollerini doğasında bulunduran zıt bir varlık olarak tasavvur ettiğini belirtmektedir.⁴⁷

Tüm bu çerçevede Jung'un yaptığı en önemli şeyin bastırılan ve dışsallaştırılan Tanrı tasavvurunu yeniden insan ruhuna yerleştirmesi olduğunu söylemek mümkündür. Tanrı fikrinin insan ruhunun köklü katmanına ait olması ve bu sebeple aydınlanmanın fikirleriyle körlenmemiş her dürüst psikolojinin bu gerçekle uzlaşması gerektiğini de ısrarla vurgulamıştır.⁴⁸ Bir bakıma bu görüşleri bilinç dışında ruhsal bir olay olan Tanrı tasavvurunun niteliğinin insanın belirli psikolojik bir durumunun sembolik ifadesi olarak değerlendirilebileceği fikrini de temellendirmiştir. Nitekim Jung, ruhsal bir hastalığın tespitinde ve tedavisinde kişinin Tanrı tasavvurunun çok önemli olduğunu belirtmektedir.⁴⁹ Bu doğrultuda Hıristiyanlığın nesneleştirilmiş Tanrı tasavvurunu, nitelikleri ve ruhsal durumla ilişkisi bakımından ikiye ayırmaktadır: seven, gökyüzünde olan, öğüt veren ve bağışlayan özellikleri ifade eden "olumlu" ve insanlara görünmeyen, kendisine hizmet edilmesini, saygı gösterilmesini bekleyen, kızan, anlaşmaya uymayınca cezalandıran ve fikrini değiştirebilen özellikleri ifade eden "olumsuz" Tanrı tasavvurudur.⁵⁰ Hıristiyanlıktaki Tanrı, antropomorfik/insan benzeri özellikleriyle; bir tür kulluk şeklinde kendisine hizmet edilmesini ve saygı gösterilmesini bekleyen, seven, kimi zaman insanlara kızan, öğüt veren, anlaşma yapan, cezalandıran bir baba figürü olarak tasavvur edilmiştir.⁵¹ Jung, Tanrı'yı korku/olumsuz veya sevgi/olumlu niteliklerle tanımlamanın kişinin tecrübe ettiği rüyalarla da doğrudan bağlantılı olduğunu bir danışanıla aralarında geçen şu örnek ile vurgulamaktadır:

Sabahleyin kendisine 'Nasılsınız?' diye sorduğumda, harika bir gece geçirdiğini, gece boyunca bütün gökyüzünü silmeye çalıştığını ama bütün bu temizlik sırasında Tanrı'nın izini görmediğini söyledi. Burada bir nevroz ya da belki daha da kötü bir bozukluk olduğunu düşünüyorum. Tanrı ya da Tanrı korkusu anksiyetemize ya da fobilerimize işaret eder. Duygular yerli yerinde, ancak objelerin adlarıyla nitelikleri uğursuz şekilde değişmiş gibidir.⁵²

5. Yöntem

5. 1. Araştırmanın Problemleri

İnsanın Tanrıya ait ilk tasavvurlarını rüyalarda bulmanın imkânı doğrultusunda rüyaların insanlık tarihi boyunca var olduğu düşünülen bir konu olarak üzerinde sıklıkla tartışmalar gerçekleştirilen Tanrı tasavvuru ile ilişkili olduğu düşüncesi bu araştırmanın problemine ilham olmuştur. Bu doğrultuda "Tanrı

⁴⁷ Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, 79.

⁴⁸ Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, 79.

⁴⁹ Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, 12.

⁵⁰ Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, 12.

⁵¹ Ali Rıza Aydın, "Tanrı Algısına Jungçu Bir Bakış", *OMÜİFD* 28 (2010), 55.

⁵² Jung, *İnsan ve Sembolleri*, 45.

tasavvurları (sevgi, korku) ile rüya motifleri (gerçekdışılık, şişirilmiş kendilik, kötülük kuruntusu, tatminsizlik/doyumsuzluk) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?" sorusu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. Bu çerçevede, temel problem ile bağlantılı olarak belirlenen aşağıdaki alt problemlere ve hipotezlere cevap aranmıştır:

1. Rüya motifleri Tanrı tasavvuruna göre nasıl şekillenmektedir?
2. Üniversite öğrencileri Tanrı tasavvurunda hangi boyutta yer almaktadır?
3. Üniversite öğrencileri rüya şemalarında en çok hangi motifi tecrübe etmektedir?

5. 2. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma, temel ve alt problemleri doğrultusunda oluşturulan 4 alt hipotezden oluşmaktadır. Araştırma hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H1: Sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru ile rüya motifleri alt boyutları arasında negatif yönde ilişki vardır.

H2: Korku yönelimli Tanrı tasavvuru ile rüya motifleri alt boyutları arasında pozitif yönde ilişki vardır.

H3: Üniversite öğrencilerinin sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru düzeyleri daha yüksektir.

H4: Üniversite öğrencilerinin çoğunluğu tatminsizlik/doyumsuzluk rüya şemasına dağılım göstermektedir.

5. 3. Örnekleme

Cinsiyet değişkeni açısından araştırmamıza katılan 273 katılımcının 155'i (%56,8) kadın ve 118'i (%43,2) erkek olarak dağılım göstermektedir. Her ne kadar kadın katılımcıların sayısı biraz fazla olsa da cinsiyet dağılımı dengeli gerçekleşmiştir. Katılımcıların mezun oldukları liseye göre dağılımı ise %33,7'si (n=92) Düz Lise, %20,9'u (n=57) İmam Hatip Lisesi, %8,4'ü (n=23) Fen Lisesi ve %27,1'i (n=74) diğer liselerden mezun olmuştur. Katılımcıların inanç durumuna ilişkin dağılımlarına gelindiğinde "inanç durumunuzu nasıl ifade edersiniz?" sorusunda %84'ünün (n=231) Müslüman, %4'ünün (n=11) deist, %3,7'sinin (n= 10) Agnostik, %4,4'ünün (n=12) kararsız ve %,7' sinin diğer inançlara sahip oldukları görülmektedir. Yine katılımcıların %2,6'sının (n=7) ise kendisini inançlı olarak tanımlamadıkları ve Panteist inancından da kimsenin bulunmadığı belirlenmiştir. Bu doğrultuda katılımcıların çoğunun kendini Müslüman olarak tanımladığı söylenebilir.

5. 4. Veri Toplama Araçları

Araştırmamızda verilere ulaşmak için nicel yöntemlerden anket tekniği kullanılmıştır. Anket formunda üç kategoride sorular mevcuttur. Birinci kategoride cinsiyet, mezun olunan lise, inanç durumu, ikinci kategoride rüya motifleri ve üçüncü kategoride ise Tanrı tasavvurları ile ilgili sorular mevcuttur. Aşağıda, kullanılan formlara ilişkin detaylı bilgi verilmektedir.

(i)- Kişisel Bilgi Formu: Çalışmada katılımcılara cinsiyet, mezun olunan lise ve inanç durumu ile ilgili sorular sorulmuştur. Bu soruların amacı katılımcıların genel profilini tespit etmektir.

(ii)- Rüya Motifleri Ölçeği (RMÖ): Bu ölçek kişinin gördüğü rüyaların içeriğine ve bu içeriğe ait rüyayı görme sıklığını tespit etmek amacıyla Calvin Kai-Ching Yu⁵³ tarafından geliştirilmiş ve Yılmaz⁵⁴ tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek ifadede belirtilen türde rüyayı; "asla görmemiş veya emin değilse" (1), "hayatı boyunca sadece bir veya iki kez görmüşse" (2), "hayatı boyunca üç kez veya daha fazla görmüşse" (3), "yaklaşık yılda birkaç defa görüyorsa" (4) ve "ayda bir kez veya daha sık görüyorsa" (5) şeklinde beşli Likert tipi cevap seçeneği içeren yirmi maddeden oluşmaktadır. "Gerçek Dışılık" (9-10-13-14-15), "Şişirilmiş Kendilik" (5-6-11-16-19), "Kötülük Kuruntusu" (1-2-7-8-18) ve "Tatminsizlik-Doyumsuzluk" (3-4-12-17-20) olmak üzere 4 alt boyuttan oluşan ölçeğin "Gerçek Dışılık" alt boyutu septik düşüncelere ve realiteden uzaklaşmaya ilişkin ipuçlarını; "Şişirilmiş Kendilik" alt boyutu kişilerin egosantrik du"şu"nce ve narsist kişiliğe yakınlık du"zeyinin yu"ksək olduğunu; "Ko"tu"lu"k Kuruntusu" alt boyutu aşırıya kaçmış korku ve endişe ile tasvir edilen paranoyak kişilik özelliğine ilişkin ipuçlarını ve "Tatminsizlik-Doyumsuzluk" alt boyutu ise kişilerin kontrol etmekte zorlandıkları içgüdüsel isteklerinin şiddetini göstermektedir.⁵⁵ Ölçeğin 20 maddesinin güvenilirliği için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .88 olarak belirlenmiştir. Bu değer ölçeğin güvenilir ve bilimsel çalışmalarda uygulanabilir olduğunu göstermektedir.

(iii)- Tanrı Tasavvurları Ölçeği (TTÖ): Bu ölçek kişinin Tanrı hakkındaki duygu ve düşüncesini belirlemek amacı ile Güler tarafından geliştirilmiştir.⁵⁶ İki alt boyutu içeren ölçek toplam 22 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte olumlu Tanrı tasavvuru (sevgi) ve olumsuz Tanrı tasavvuru (korku) olarak iki tip yönelim belirlenmiş, korku yönelimli Tanrı tasavvuru; cezalandıran, affetmeyen, uzak, korkutucu ifadelerini; sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru ise affeden, şefkatli, çok seven, güvenilir ifadelerini içermektedir. Ölçeğin alt boyutları "Olumlu Tanrı Tasavvuru" (1, 4, 5, 6, 9, 11, 12, 13,

⁵³ Calvin Kai-Ching Yu, "Dream Motif Scale – Short Form", *Sleep and Hypnosis: A Journal of Clinical Neuroscience and Psychopathology* 20/1 (Mart 2018), 8-16.

⁵⁴ Hasan Yılmaz, "Rüya Motifleri Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması ve Psikolojik Semptomlarla İlişkisinin Sınanması", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/3 (Temmuz 2018), 601-611.

⁵⁵ Yılmaz, "Rüya Motifleri Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması ve Psikolojik Semptomlarla İlişkisinin Sınanması", 609-610.

⁵⁶ Güler, "Tanrı Tasavvurları Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", 123-133.

17, 19, 20, 22); "Seven Tanrı" (1, 5, 6, 12, 13, 17, 20, 22), "Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular" (4, 9, 11, 19), "Olumsuz Tanrı Tasavvuru" (2, 3, 7, 8, 10, 14, 15, 16, 18, 21); "Umursamaz Tanrı" (3, 10, 16, 21), "Cezalandıran Tanrı" (8, 15, 18) ve "Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular" (2, 7, 14) şeklinde isimlendirilmiştir. Yapı itibarıyla 5'li Likert tipli olan ölçekte yer alan sevgi ifadeleri düz puanlanırken (1, 4, 5, 6, 9, 11, 12, 13, 17, 19, 20, 22), korku ifadeleri ise ters yönde (2, 3, 7, 8, 10, 14, 15, 16, 18, 21) puanlanmıştır. Ölçeğin güvenirlik analizinde Cronbach Alpha katsayısı ise .87 olarak tespit edilmiş olup güvenilir bir veri aracı olduğu belirlenmiştir.

5. 5. Verilerin Toplanması ve Analizi

Anket verileri, Türkiye'de öğrenim görmekte olan üniversite öğrencilerinden internet ve Google Doku manlar aracılığıyla farklı sosyal medya ve iletişim araçlarına başvurularak toplanmıştır. Araştırmaya gönüllü'lük esasına dayalı olarak toplamda 273 kişi katılmıştır. Çalışma esnasında aydınlatma ve onam formu da kullanılmıştır. Anket uygulaması 2022 yılı Mart, Nisan ve Mayıs ayları içerisinde gerçekleştirilmiştir. Değerlendirmeye alınan 273 anket verisini analiz etmek için; betimsel analizde ortalama, standart sapma, yüzde ve frekans değerleri kullanılmıştır. Çalışmada çarpıklık değeri ,277; basıklık değeri ,548 olarak tespit edildiğinden parametrik testler kullanılmış ve Pearson Korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Verilerin analizi SPSS programı ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular %95 güven aralığında, .05 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

6. Bulgular

Tablo 1: Tanrı Tasavvurları Ölçeği (TTÖ) ve Rüya Motifleri Ölçeği (RMÖ) Alt Boyut Ortalamaları

Ölçekler	Alt Boyutlar	N	Min	Max	Xort	SD
TTÖ	SYTT	273	1	5	4,0290	1,24955
	KYTT	273	1	5	1,7073	,68719
RMÖ	GD	273	1	5	1,7187	,76426
	ŞK	273	1	5	2,0198	,85477
	KK	273	1	5	1,9223	,73533
	TD	273	1	5	2,1341	,83422

Araştırmada kullanılan TTÖ ve RMÖ'nün alt boyutlarından alınabilecek en yüksek, en düşük ve ortalama puanlar Tablo 1'de sunulmuştur. Ölçek ortalamaları incelendiğinde, katılımcıların sadece Tanrı Tasavvurları Ölçeği'nin sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru (SYTT) alt boyutunda ortancanın üstünde yüksek düzeyde puan aldıkları (Xort= 4,0290), korku yönelimli Tanrı tasavvuru (KYTT) alt boyutunda ise ortalamasının oldukça altında puan aldıkları (Xort= 1,7073) belirlenmiştir. Bu doğrultuda araştırmamızın katılımcılarının olumlu bir Tanrı tasavvuruna sahip olduğu söylenebilir. Katılımcıların yaşamlarında en çok gördükleri rüya şeması ise

tatminsizlik/doyumsuzluk (TD) şeması ($X_{ort}=2,1341$); en az gördükleri rüya şeması ise gerçek dışılık (GD) şemasıdır ($X_{ort}=1,7187$).

Tablo 2: Rüya Motifleri ile Tanrı Tasavvurları Arasındaki İlişki

TTÖ		1 (GD)	2 (ŞK)	3 (KK)	4 (TD)
1 (SYTT)	r (p)	-,145 (,017)	-,071 (,240)	-,168** (,005)	-,024 (,696)
2 (KYTT)		,281** (,000)	,099 (,103)	,266** (,000)	,072 (,239)

Tanrı Tasavvurları (SYTT: Sevgi Yönelimli Tanrı Tasavvuru, KYTT: Korku Yönelimli Tanrı Tasavvuru), Rüya Motifleri (GD: Gerçek Dışılık, ŞK: Şişirilmiş Kendilik, KK: Kötülük Kuruntusu, TD: Tatminsizlik/Doyumsuzluk).

** $p<0,01$ düzeylerinde anlamlıdır.

Tablo 2’de değişkenler arası korelasyon ilişkisine yer verilmiştir. Buna göre sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru ile gerçek dışılık ($r=-,145^*$; $p<0,01$) ve kötülük kuruntusu ($r=-,168^{**}$; $p<0,01$) arasında istatistiki olarak anlamlı düzeyde korelasyon ilişkisi olduğu bulgulanmıştır. Bulguya göre sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru ile gerçek dışılık ve kötülük kuruntusu rüya şemaları birbiri ile negatif yönde ilişkilidir. Fakat sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru ile diğer rüya motifleri alt boyutları olan şişirilmiş kendilik ve tatminsizlik/doyumsuzluk arasında anlamlı düzeyde ilişki yoktur. Yine korku yönelimli Tanrı tasavvuru ile gerçek dışılık ($r=,281^{**}$; $p<0,01$) ve kötülük kuruntusu ($r=,266^{**}$; $p<0,01$) rüya şemaları arasında da anlamlı ve pozitif yönde ilişki olduğu saptanırken, şişirilmiş kendilik ($r=,266^{**}$; $p<0,01$) ve tatminsizlik/doyumsuzluk ($r=,266^{**}$; $p<0,01$) alt boyutu ile anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Bu verilere bağlı olarak gerçek dışılık ve kötülük kuruntusu rüya şemaları puanları yüksek olan kişilerin, korku yönelimli Tanrı tasavvuru puanlarının da yüksek olduğunu, sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru puanlarının ise daha düşük olduğunu söylenebilir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada rüya ve Tanrı tasavvuru ilişkisinin Jung’un rüya ile Tanrı tasavvuru görüşleri çerçevesinde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda “Kişinin tecrübe ettiği ve negatif ruhsal durumu ifade eden rüya motifleri Tanrı’yı olumlu tasavvuru ile mi yoksa olumsuz tasavvuru ile mi ilişkilidir?”, “Tanrı tasavvurları rüya şemalarına göre nasıl şekillenmektedir?”, araştırmamanın örneklemini oluşturan “Üniversite öğrencileri Tanrı tasavvurunda hangi boyutta yer almaktadır?” ve son olarak “Üniversite öğrencileri rüya şemalarında en çok hangi motif tecrübe edilmektedir?” gibi sorulara cevap aranmıştır.

Öncelikle çalışmamızda “Gerçek Dışılık” alt boyutu septik düşüncelere ve realiteden uzaklaşmaya ilişkin ipuçlarını; “Şişirilmiş Kendilik” alt boyutu kişilerin egosantrik düşünce ve narsist kişiliğe yakınlık düzeyinin yüksek olduğunu; “Kötülük Kuruntusu” alt boyutu aşırıya kaçmış korku ve endişe ile tasvir edilen paranoyak kişilik özelliğine ilişkin ipuçlarını ve “Tatminsizlik-Doyumsuzluk” alt boyutu ise

kişilerin kontrol etmekte zorlandıkları içgüdüsel isteklerinin şiddetini gösterdiği belirtilmiştir. Bu noktada belirtilen alt boyutların Jung'un rüya şemalarıyla tutarlılık gösterdiği açıktır. Jung rüyaların ve Tanrı arketipinin bilinçaltına itilmiş daha çok libido kaynaklı istek ve arzuların uykuda maskelenmiş şekilde açığa çıkarak gerçekdışı yorumlanabileceği kötülük kuruntusu içerikli bir telafi mekanizması olabileceğini belirtmektedir ancak tek nedene indirgenemeyecek kadar da karmaşık bir yapıya sahip olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte çalışmada katılımcıların Tanrı tasavvuru da olumlu (sevgi) ve olumsuz (korku) olarak iki tip yönelimle incelenmektedir. Jung'un da yaptığı en önemli şey Tanrı tasavvurunu, nitelikleri itibarıyla ikiye ayırmasıdır: seven, öğüt veren ve bağışlayan özellikleri ifade eden "olumlu" ve insanlara görünmeyen, kendisine hizmet edilmesini, saygı gösterilmesini bekleyen, kızan, cezalandıran özellikleri ifade eden "olumsuz" Tanrı tasavvurudur.⁵⁷ Her ne kadar Hıristiyanlıktaki Tanrı tasavvuru ve teslis inancı ile özne-nesne ilişkisi İslam'daki Tanrı tasavvuru ve özne ile özne ilişkisiyle görünürde benzerlik göstermese de Müslümanların da tıpkı Hıristiyanlar gibi olumlu (seven, rahman, rahim, iyilik, koruyan) ve olumsuz (cezalandırıcı, gazapkar) Tanrı tasavvuruna sahip oldukları açıktır. Bu doğrultuda Jung, Tanrı'yı korku/olumsuz veya sevgi/olumlu niteliklerle tanımlamanın kişinin tecrübe ettiği rüyalarla doğrudan bağlantılı olduğunu belirtmektedir.

Araştırmadan elde ettiğimiz ve araştırmayı özgün kılan bulgulardan biri, katılımcıların büyük çoğunluğunun kendini Müslüman olarak tanımlayan kişilerden oluştuğudur. Ulaştığımız diğer bulguları ise araştırmamızın temel soruları çerçevesinde şöyle özetlemek mümkündür:

Rüya motifleri ile Tanrı tasavvuru ilişkilerinin incelendiği bu çalışmada öğrencilerin çoğunluğunun Tanrı tasavvurunun olumlu olduğu ve Tanrı'yı affeden, şefkatli, çok seven, güvenilir nitelikte tasavvur ettikleri görülmüştür. Bir başka ifadeyle katılımcıların Tanrı'ya olumlu bir bağlılığa yatkın oldukları gözlenmiştir. Bu doğrultuda elde edilen sonuç katılımcıların Tanrı tasavvurlarına göre dağılımlarının farklılaştığıdır (bk. H3). Memiş gerçekleştirdiği yüksek lisans çalışmasında öğrencilerin sevgi ve merhamet yönelimli Tanrı tasavvuru düzeyinin yüksek düzeyde, korku ve ceza yönelimli Tanrı algısı düzeyinin yüksek düzeyde, genel Tanrı tasavvuru düzeyinin yüksek düzeyde olduğunu tespit etmiştir.⁵⁸ Hacikeleşoğlu ise çalışmasında örneklem grubunun yüksek düzeyde dengeli ve orta-üst düzeyde sevgi yönelimli, orta düzeyde korku-ceza yönelimli bir Tanrı tasavvuru biçimine sahip olduğunu belirlemiştir. Yine çalışmasında katılımcıların orta-alt

⁵⁷ Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, 30.

⁵⁸ Zeynep Cemile Memiş, *Ergenlerde Ebeveyn Tutumları Bağlanma Stilleri-Tanrı Tasavvuru İlişkisi: Antalya Örneği* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 23.

düzeyde ilgisiz Tanrı tasavvuruna sahip olduğunu da tespit etmiştir.⁵⁹ Yapılan diğer çalışmalar ile bu çalışmadan elde ettiğimiz sonuçlar da paralellik göstermektedir.⁶⁰ Katılımcıların rüya motiflerindeki dağılımına baktığımızda çoğunluğunun en çok gördükleri rüya şemasının tatminsizlik/doyumsuzluk; en az gördükleri rüya şemasının ise gerçek dışılık şeması olduğu sonucuna ulaşılmıştır (bk. Tablo 1). Bu doğrultuda öğrencilerin paranoyak içeriğe sahip rüyaları çok az gördükleri; aç gözlülük ve tatminsizlik içerikli rüyaları ise sıklıkla gördükleri belirlenmiştir. Ortaya çıkan bu sonuç ile katılımcıların rüya motiflerinde dağılımlarının farklılık gösterdiği söylenebilir (bk. H4). Gencer de üniversite öğrencileri ile gerçekleştirdiği çalışmasında “Gerçek Dışılık” ve “Kötülük Kuruntusu” alt boyutlarından alınan puanların “Şişirilmiş Kendilik” ve “Tatminsizlik/Doyumsuzluk” boyutlarından alınan puanlara göre daha düşük olduğunu bulgulamıştır.⁶¹ “Gerçek Dışılık” ve “Kötülük Kuruntusu” alt boyutlarından alınan puanların diğer alt boyutlara göre daha düşük çıkması katılımcıların septik ya da irrasyonel düşüncelerden uzak oldukları, aşırıya varan korku ile endişe yaşamadıkları ve doğal olarak paranoyak kişilik belirtileri göstermedikleri şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte insanın kötülük kuruntusu boyutuna neredeyse bütün eserlerinde vurgu yapan Jung’a göre kötülüğün varlığının ihmali, bütün insanlık medeniyetini yıkabilecek güçtedir. Jung, Tanrı’nın en iyiyi temsil etmediğini savunmakta, Tanrı’yı iyiliği ve kötülüğü doğasında bulunduran zıt bir varlık olarak algılamaktadır.⁶² Bu doğrultuda Jung’a göre kötülük kuruntusu rüya içerikleri hem Tanrı’nın iyi veya kötü tasavvuru bağlamında hem de kişilik özellikleri ile birlikte değerlendirilmelidir. Örneğin; kişi kendi olanaklarının çok üstünde grandiyöz planlar yapmakta ya da kendisi hakkında çok yüksek düşünceleri mevcut ise bu kişi, rüyasında çok sık uçuş ve düşme yaşayabilir. Çünkü rüya, kişilikteki eksikliği tamamlamakta, kişiyi gittiği yolun tehlikelerine karşı uyarılmaktadır. Ona göre rüyanın insanın kişiliği hakkındaki uyarılarına kulak verilmezse insan gerçek kazalar da yaşayabilmektedir.⁶³ Bu noktada Jung, bir danışanıyla yaşadığı anıdan örneklendirmede bulunur:

Bir dizi kuşkulu girişimlere bulaşmış olan eski bir hastam, bir tür telafi olarak, tehlikeli dağlara tırmanmak için neredeyse hastalık derecesinde bir merak geliştirmişti. Böylelikle esasen ‘kendini aşmaya’ çalışıyordu. Bir gün rüyasında yüksek bir dağın doruğundan gece vakti boşluğa doğru adım attığını görmüştü. Bana bu rüyayı anlattığında yaklaşan tehlikeyi hemen sezdim ve dikkatli olmasını söyledim. Hatta rüyasının bir dağ kazasını haber verdiğini de söyledim. Ama bu boşunaydı. Altı ay sonra gerçekten ‘boşluğa yürüdü’. Tanık olan bir rehber onu

⁵⁹ Hızır Hacikeleşoğlu, *Ebeveyn Tutumları ve Kişilik Özelliklerinin Tanrı Tasavvuru ile İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 59.

⁶⁰ Mehmedoğlu, *Tanrı’yı Tasavvur Etmek*, 60; Hacer Subaşı, “Üniversite Öğrencilerinin Tanrı ile İlişkilerinin Bağlanma Kuramı Açısından Değerlendirilmesi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/1 (2012), 175-198.

⁶¹ Nevzat Gencer, “Ergenlerde Rüya Motifleri ve Dini Tutum İlişkisi”, *Bilimname* 1 (Mayıs 2020), 368.

⁶² Aydın, “Tanrı Algısına Jungçu Bir Bakış”, 59; Nevzat Gencer, “Ergenlerde Rüya Motifleri ve Dini Tutum İlişkisi”, 368.

⁶³ Jung, *İnsan ve Sembolleri*, 50.

arkadaşıyla birlikte tehlikeli bir yerden inerken görmüştü. Önden inen arkadaşı sağlamca bir yere daha yeni tutunmuştu ki arkadan inen hastam birden ipi bırakmış, rehberin sözleriyle 'havaya basar gibi' adımı atmış, arkadaşının üzerine düşmüş, her ikisi de yuvarlanarak ölmüşlerdi.⁶⁴

Rüyaların bu şekilde bazen bir olayı, durumu, oluşundan çok daha önce haber verebildiğini ve bunun bir mucize sayılmaması gerektiğini vurgulayan Jung,⁶⁵ yaşamımızdaki birçok krizin gerçekte çok uzun bir geçmişi olduğunu ve adım adım yaklaştığımız halde tehlikeyi fark etmediğimizi belirtir. Jung'un rüya motiflerinin kişilik ve olası yaşamsal tehlikeler arasında kurduğu ilişkiye dair düşüncelerinden yola çıkılarak üniversite öğrencilerinin açgözlülük ve tatminsizlik içeren rüyaları görme sebepleri de kişiliklerinin eksik bir yönünü tamamlama ihtiyacının doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Çünkü genellikle bu motifler bilinç dışının, rüya gören öğrencinin yaşam varsayımındaki bir eksikliği bütünleme çabasıdır. Bu doğrultuda "nasıl ki rüyalarında Napolyon gibi tarihi şahsiyetleri görmenin aşağılık kompleksine işaret ettiği" belirtiliyor⁶⁶ ise öğrencilerin tatmin edilemeyen doyumsuz bir arzuyu ifade eden açgözlülük temalarını görmeleri de maddi birikimin olmaması ve ekonomik yaşam zorlukları nedeniyle kendini yüceltme girişiminin tezahürü olarak değerlendirilebilir. Ancak Jung,⁶⁷ rüyaların sadece kişilik ile ele alınmasının da doğru olmayacağını ve rüyanın içeriğinin travmatik bir yaşantıdan da ileri gelebileceğini belirtmektedir.

Araştırmada "Kişinin tecrübe ettiği rüya motifleri Tanrı'yı olumlu tasavvur etmesi ile mi yoksa olumsuz tasavvur etmesi ile mi ilişkilidir?" sorusuna da cevap aranmıştır. Örneğin; korku yönelimli Tanrı tasavvuruna sahip kişi, hangi rüya motifini sıklıkla tecrübe etmektedir; gerçekdışılık mı, kötülük kuruntusu mu, şişirilmiş kendilik mi, tatminsizlik/doyumsuzluk mu? Bu sorular doğrultusunda araştırma sonucu öğrencilerin Tanrı tasavvurları ile rüya motifleri arasında bir ilişki olduğunu ve bu ilişkinin niteliğini de belirlemiştir. Elde ettiğimiz sonuçlara göre sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru ile gerçek dışılık ve kötülük kuruntusu rüya şemalarının negatif yönde ilişkileri vardır (bk. Tablo 2). Yine gerçek dışılık ve kötülük kuruntusu rüya şemaları puanları yüksek olan kişilerin de korku yönelimli Tanrı tasavvuru puanlarının yüksek olduğu görülmüştür (bk. Tablo 2). Elde edilen sonuçlardan yola çıkarak, korku odaklı bir Tanrı tasavvuruna sahip olan öğrencilerin sıklıkla kötü olayların yaşandığı rüyaları ve aşırı endişe ile korkuyu ifade eden paranoyak içeriğe sahip rüyaları tecrübe ettikleri; sevgi düzeyindeki artışla ise ters orantılı olarak azaldığı söylenebilir (bk. H1, H2). Yapılan çalışmalarda tekrarlanan rüyaların, kişinin psikolojik durumunu anlattığı ortaya konulmuştur.⁶⁸

⁶⁴ Jung, *İnsan ve Sembolleri*, 50.

⁶⁵ Jung, *İnsan ve Sembolleri*, 51.

⁶⁶ Jung, *İnsan ve Sembolleri*, 62.

⁶⁷ Jung, *İnsan ve Sembolleri*, 53.

⁶⁸ Mark Blagrove vd., "The Relationship of Nightmare Frequency and Nightmare Distress to Well-Being", *Journal of Sleep Research* 13 (Haziran 2004), 129-136.

Jung'a göre kesin psişik bir durumla ilgili olan rüyaların kökenleri zihnin en derin ve karanlık yeri olan bilinçaltında bulunmaktadır.⁶⁹ Bu noktada rüyalar ile Tanrı tasavvurunu da arketip ve sembol olarak ele alan Jung bu kavramlar arasında ruhsal denge bağlamında sıkı bir ilişki olduğunu savunmaktadır.⁷⁰ Örneğin; kaygı ve korku temalı rüyalarda söz konusu olan, geriye itilen bir isteğin açıkça gerçekleşmesidir. Kaygı, bastırılan isteğin bir işareti olarak düşünülebilir. Şu halde rüyaların "telafi edici" işlevi temalarda karşılaştığımız kaygının, başka zamanlarda baş edebileceğimiz isteklerin gücünden ötürü ortaya çıkan bir durum olduğu yorumu doğurabilir. Bu doğrultuda yapılan bir araştırmada, korku rüyasının en faydalı rüya motifi olduğu da ileri sürülmüştür.⁷¹ Bunun sebebi bu rüyaların yaşamımızda var olan sorunları kabul edip problemlerimize çözüm çareleri aramamızı sağladığı düşüncesidir. Jung da bu noktada rüyanın kişinin yaşamını "dengeleyici işlevi" de olduğuna vurgu yaparak insanın zıt ruhsal yapısından oluşan dengesizliğin rüyalar kanalıyla kişiye hissettirildiğini ve bu sayede kişinin ruhsal hayatını restore edebilmesine imkân sağladığını söylemektedir.⁷²

Tanrı tasavvurları ve rüya motifleri arasındaki tespit ettiğimiz ilişkinin değerlendirilmesi noktasında ise Jung'un 3-4 yaş dönemi olan çocukluğunun ilk yıllarının gecelerini korkulu rüyalarla geçirmesinin Hıristiyanlık dininin bir mensubu olarak inandığı Hz. İsa'yı tasavvurunda huzur veren, iyilik dolu, kocaman bir kuş olmaktan çıkarıp onunla uğraşan ve somurtan siyah ayakkabılı, silindir şapkalı, frak giymiş kara adama dönüştürmesi bu noktada önemli bir anlatıdır.⁷³ Çünkü bu korkulu rüyalar sonucu Jung Tanrı'nın her zaman övgüler yağdırılan sevgisinden ve iyiliğinden kuşkulandırmaya başladığını açıkça ifade etmiştir.⁷⁴ Tanrı hakkındaki olumsuz düşüncelerinin sıklığı sebebiyle baygınlık geçirmesi ve bu durumun ani ortaya çıkan yoğun korku ve endişe hali olan "sara hastalığı" teşhisi koyulmasıyla sonuçlanması⁷⁵ da korku ve kaygı/kâbus içerikli rüyaların Tanrı ile ilişkileri ve ruhsal durumu nasıl etkilediğine Jung özelinde örneklik teşkil edebilmektedir. Yine korku ve kaygı kaynaklı travmatik rüya motiflerinin psikolojik bir sorunun ipuçlarını verebileceğini Akot da belirtmiştir.⁷⁶ Hafız, Müslüman örneklem üzerinde gerçekleştirdiği çalışmasında katılımcıların rüyanın etkisinde kalarak endişe duyduğunu ve o günü temkinli geçirmeye, dikkatli olmaya çalıştığını, rüyanın hayata yön verdiğini düşündüklerini, rüya tecrübesinin katılımcıların günlerini etkilemesinin ötesinde onların hayatlarının tümüne anlamlı bir etkisi olduğunu

⁶⁹ Jung, *Rüyalar*, 89.

⁷⁰ Carl G. Jung, *The Archetypes and the Collective Unconscious* (New Jersey: Princeton University Press., 1989), 55.

⁷¹ Ernest Hartmann, "The Nightmare is the Most Useful Dream", *Sleep and Hypnosis* 1/4 (1999), 199.

⁷² Jung, *Rüyalar*, 90.

⁷³ Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, 24.

⁷⁴ Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, 26.

⁷⁵ Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, 41.

⁷⁶ Bülent Akot, "Dream Interpretation of Freud's Method", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/1 (2010), 213-235.

gösterdiğini tespit etmiştir. Gün içinde bilinç dışına itilen duygu ve düşüncelerin rüyada yüzeye çıkması ile rüyadaki nesne, duygu ve düşüncelerin öznel bir bağlamda değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Özetle, rüya yaşantısında geleneksel anlayışın aksine psikolojik ve gündelik etkilerin de önemli faktörler olduğunu deneyimlediği görülmektedir.⁷⁷

Çalışmada kişinin ruhsal durumundaki olumsuz hal ile Tanrıyla kurduğu ilişkinin niteliği de doğrusallık göstermektedir. Çünkü Tanrı ile ilişkisi olumlu olan kişilerin ruhsal durumunun daha sağlıklı olduğu araştırmaların çoğunda tespit edilmiştir. Bu ilişki üzerine gerçekleştirilen çalışmaların çoğunda olumlu Tanrı tasavvuru ile ruhsal iyi olma hali arasında olumlu ilişkiler ortaya çıkmış iken olumsuz Tanrı tasavvuru ile olumsuz ilişkilere rastlanılır.⁷⁸ Çünkü Tanrı'yı cezalandıran olarak tasavvur etmek kişinin kendine ilişkin atıfları üzerinde de olumsuz bir işlev gösterebilir veya endişe ile temel güvensizliği besleyebilir⁷⁹ ve Jung'un da⁸⁰ işaret ettiği gibi yaşadığı bu ruhsal ıstırap da kişiye rüyalarının da korku ve kaygı ile temalanmasıyla hissettirilebilir. Çünkü ona göre insanın bilinçli yaşamında maruz kaldığı veya toplum yaşamının yönünü saptırdığı olayların etkileri ile insanın kişiliğine uygun olmayan şeyin dahil olduğu ve bunların etkilerini algılasa da algılamasa da bilincinin her seferinde rahatsızlık duymasına rağmen kendini pek savunamaması rüyalarda telafi edilmektedir. Burada rüyalar bir bakıma duygusal bir termostat olarak görev yapmaktadır. Bir başka ifadeyle rüyalar içerdiği malzeme ile gizlice bütün ruhsal dengeyi yeniden oluşturma çabasıdır. Jung bu çabaya "rüyaların armağanı"⁸¹ adını verdiğini açıklar. Bu hususta korku rüyalarının kişinin ruhsal durumu iyi olmadığında ortaya çıktığını belirten Levin ve Nielsen bu kötü rüyaların "denge" ve "telafi" işlevleriyle beynin kimyasal işleyişini olumlu etkileyerek kişinin ruhsal durumunu olumlu yönde düzenleyebileceğini de eklemiştir. Sonuç olarak kişinin dış dünyayı doğru algılayabilmesi, anlayabilmesi ve yaşadığı ruhsal ıstıraplarını çözümlenebilmesi için önceliğinin iç dünyasının parçaları olan rüyalar ile Tanrı tasavvurunu anlamaktan geçtiğini ve çalışmamızın sonuçlarının da bu yorumu desteklediğini söyleyebiliriz.

⁷⁷ Hafsa Hafız, *Din Psikolojisi Bağlamında Rüya ve İstihare Yaşantısı Üzerine Nitel Bir Araştırma* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 71-74.

⁷⁸ Sebastian Murken, *Relation to God and Psychic Health: The Development of A Model and its Empirical Testing* (New York: Waxmann, 1998), 63.

⁷⁹ Güler, "Tanrı Tasavvurları Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", 123-133.

⁸⁰ Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, 40.

⁸¹ Jung, *İnsan ve Sembolleri*, 49.

Kaynakça/References

- Akot, Bülent. "Dream Interpretation of Freud's Method". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/3 (2010), 213-235.
- Aydın, Ali Rıza. "Tanrı Algısına Jungçu Bir Bakış". *OMÜİFD* 28 (2010), 53-61.
- Blagrove, Mark vd. "The Relationship of Nightmare Frequency and Nightmare Distress to Well-Being". *Journal of Sleep Research* 13 (2004), 129-136.
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009.
- Dee, Nerys. *Rüyaları Anlamak*. çev. Nilüfer Kavalalı. İstanbul: İlhan Yayınevi, 1997.
- Fromm, Erich. *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*. çev. Aydın Arıtan - Kaan H. Ökten. İstanbul: Arıtan Yayınları, 1997.
- Gencer, Nevzat. "Ergenlerde Rüya Motifleri ve Dini Tutum İlişkisi". *Bilimname* 1 (Mayıs 2020), 341-383. <https://doi.org/10.28949/bilimname.670009>
- Güler, Özlem. "Tanrı Tasavvurları Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *AÜİFD* 48/1 (2007), 123-133. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000932
- Gülfil, Derya. "Ateistlerde Olumsuz Tanrı Algısının Psiko-Sosyal Açından Değerlendirilmesi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2019), 1289-1312. <https://doi.org/10.15869/itobiad.489478>
- Hackeleşoğlu, Hızır. *Ebeveyn Tutumları ve Kişilik Özelliklerinin Tanrı Tasavvuru ile İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Hafız, Hafsa. *Din Psikolojisi Bağlamında Rüya ve İstihare Yaşantısı Üzerine Nitel Bir Araştırma*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Hartmann, Ernest. "The Nightmare is the Most Useful Dream". *Sleep and Hypnosis* 1/4 (1999), 199-202.
- Hayta, Akif. *Bağlanma Kuramı ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Jung, Carl G. *Anılar, Düşler, Düşünceler*. çev. İris Kantemir. İstanbul: Can Yayınları, 2009.
- Jung, Carl G. *Din ve Psikoloji*. çev. Cengiz Şişman. İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- Jung, Carl G. *İnsan ve Semboller*. çev. A. Nahit Babaoğlu. İstanbul: Okyanus Yayınları, 2009.
- Jung, Carl G. *Modern Man in Search of Soul*. San Diego: Horcourt Brace and World, 1933.
- Jung, Carl G. *Rüyalar*. çev. Aylin Kayapalı. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2020.

- Jung, Carl G. *The Archetypes and the Collective Unconscious*. New Jersey: Princeton University Press., 1989.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. "Carl Gustav Jung'un Tanrı Anlayışı". *Toplum Bilimleri Dergisi*, 7/14 (2013), 15-26.
- Memiş, Zeynep Cemile. *Ergenlerde Ebeveyn Tutumları Bağlanma Stilleri-Tanrı Tasavvuru İlişkisi: Antalya Örneği*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Murken, Sebastian. *Relation to God and Psychic Health: The Development of a Model and its Empirical Testing*. New York: Waxmann, 1998.
- Özer, Çetin. "Jung Psikolojisinde Rüya". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2010), 249-269.
- Papachristou, Christina S. "Aristotle's Theory of 'Sleep and Dreams' in the Light of Modern and Contemporary Experimental Research". *Electronic Journal for Philosophy, University of Economics Prague* 21/1 (2014), 1-46.
- Rizzuto, Anna-Marie. *The Birth of The Living God*. Chicago: The University of Chicago Press, 1979.
- Rizzuto, Anna-Marie. *Critique of the Contemporary Literature in the Scientific Study of Religion*. New York, 1970.
- Subaşı, Hacer. "Üniversite Öğrencilerinin Tanrı ile İlişkilerinin Bağlanma Kuramı Açısından Değerlendirilmesi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/1 (2012), 175-198.
- Thackeray, Amanda M. *Children's Relational Perceptions of God*. Tallahassee: The Florida State University, Doktora Tezi, 2000.
- Yavuz, Kerim. *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. Ankara: Boğaziçi Yayınları, 1983.
- Yılmaz, Hasan. "Rüya Motifleri Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması ve Psikolojik Semptomlarla İlişkisinin Sınanması". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/3 (2018), 601-611.
- Yu, Calvin K. "Dream Motif Scale - Short Form". *Sleep and Hypnosis: A Journal of Clinical Neuroscience and Psychopathology* 20/1 (2018), 8-16.
<http://dx.doi.org/10.5350/Sleep.Hypn.2016.18.0129>

